

MØLLERUP

Møllerup er en af de mange gamle herregårde, som Djursland er så rig på. Godsets hovedbygninger finder vi 4-5 km. øst for Rønde, nogenlunde midt mellem landsbyerne Taastrup, Feldballe, Kejlstrup og Bjødstrup. Gårdene i de tre første af disse landsbyer har for størstedelens vedkommende været fæstegårde under Møllerup.

Den karakteristiske gule hovedbygning og de ligeledes gule avlsbygninger ligger ved den bæk, der oprindeligt dannede skel mellem Sønder Herred og Mols Herred. Bækken strømmer gennem parken og danner voldgraven omkring hovedbygningen. Mens avlsbygningerne har ligget i Mols Herred, har hovedbygningen hørt til Sønder Herred.

Hovedbygningen fik sit nuværende udseende efter en større restaurering og ombygning i 1920-22, udført af skibsreder Poul Carl, der havde købt godset i 1920. Skibsrederen satte hele godset i forbilledlig stand. Han døde i 1939, hvorefter hans enke fru Kiss Carl drev godset til 1967, hvor hun overlod det til barnebarnet Flemming Lüttichau og hans hustru Lena Lüttichau. I dag er næste generation rykket ind: datteren Anna Sophia og Stig Gamborg. Lena og Flemming Lüttichau bebor den ombyggede gartnerbolig med garage i parken.

Møllerup 1908, før restaureringen og ombygningen ved Poul Carl i 1920.

Møllerup har en lang og dramatisk historie bag sig. Noget af den kom for dagens lys i forbindelse med restaureringen i begyndelsen af 1920'erne, for her benyttede Poul Carl lejligheden til at få Nationalmuseet til at foretage udgravninger, der bragte det gamle middelalderlige Møllerups fundamenter for dagens lys. Det var intet mindre end Marsk Stigs gamle borg fra sidste halvdel af 1200-tallet, der viste sig stadigvæk at ligge under det moderne Møllerup. Udgravningerne blev foretaget af C. M. Smidt, der også er kendt for udgravningerne på Kalø Slotsruin.

Selve navnet Møllerup betyder ”stedet med møllerne”. Disse møller har ligget langs bækken, der flyder gennem parken, tre af dem kan stedfæstes til at have ligget vest for hovedbygningen, en enkelt øst for. En af dem vides at have været i drift endnu sidst i 1800-tallet.

MARSK STIG OG KONGEMORDET I FINDERUP LADE

Marsk Stigs egentlige navn var Stig Andersen, og han tilhørte den magtfulde Hvide-slægt, der skiftevis samarbejdede og var i konflikt med kongemagten i Danmark i middelalderen. Mest kendt er det frugtbare samarbejde mellem Valdemar den Store og biskop Absalon af Hvide-slægten i slutningen af 1100-tallet.

Valdemar den Stores efterfølger Knud (1182-1202) indsatte Peter Vognsen af Hvide-slægten som biskop i Århus. Det var Peter Vognsen, der satte arbejdet på at bygge Århus Domkirke i gang, og det var også under ham, Thorsager Rundkirke blev opført, sandsynligvis på initiativ af kongen, der formodentlig allerede på det tidspunkt har ejet Kalø-området, incl. Thorsager.

Stig Andersens hovedbesiddelser var Bjørnsholm (det nuværende Høgholm) og Møllerup. Han opnåede rigets højeste embede som marsk (ordets oprindelse er det samme som marskal). Men i 1286 var det slut med samarbejdet med kongemagten, for da blev den magtfulde marsk mistænkt for at stå bag mordet på kong Erik Glipping Sankt Cæcilie-nat (22. november) i Finderup Lade ved Viborg. I pinsen året efter blev han og en række andre danske stormænd dømt fredløse for mordet. Alle marskens ejendomme, incl. Møllerup, blev frataget ham.

Meget tyder på, at marsken blev offer for et justitsmord – i hvert fald er hans skyld aldrig bevist. Han gik efter dommen sammen med andre fredløse i den norske konges tjeneste og slog sig ned på sin egen tidligere besiddelse, øen Hjelm ud for Jernhatten på Djurslands østkyst. Herfra foretog han, støttet af den norske konge, togter mod den danske konges besiddelser på fastlandet, og her opbyggede han et større falskmøntneri, der sendte falske mønter i omløb i Danmark og dermed undergravede rigets økonomi. Såvel marskens tre voldsteder som hans falskmøntneri på Hjelm er bevidnet gennem udgravninger af Niels Engberg og Pauline Asingh for en halv snes år siden.

MARSK STIGS MØLLERUP

Det er formodentlig marsk Stig, der har opført det første Møllerup i anden halvdel af 1200-tallet. Det har været en typisk middelalderborg, med tykke mure og meget små vinduesåbninger.

Det mest bemærkelsesværdige ved borgen har været, at den var opført i teglsten – et materiale, der dengang har været meget kostbart, da det var vanskeligt at fremstille med datidens teknik. Derfor blev stort set kun kirker, klostre (deraf udtrykket ”munkesten”) og borge opført i det nye

vidundermateriale. Thorsager Rundkirke er den første bygning i Jylland, der blev opført i teglsten. Det var omkring år 1200. Senere blev også Erik Menveds Kalø bygget i teglsten i 1313.

Alt tyder på, at det også er marsken, der har opført Feldballe kirke, der blev Møllerups kirke og som endnu i dag er stærkt præget af tilknytningen til Møllerup. De teglsten, der er brugt til opførelsen af det første Møllerup og til Feldballe kirke, ligner hinanden, og stenene kan være brændt i den

tegløvn, som C. M. Smidt udgravede for Nationalmuseet i 1921 på en mark mellem Langesø og Feldballe.

Marskens Møllerup har stort set haft samme beliggenhed som det nuværende Møllerup. Sydfløjen har lige som i dag været hovedbygningen, og til den har der føjet sig såvel en øst- som en vestfløj, også lige som i dag. Hovedfløjen har været lidt kortere end i dag og sandsynligvis to eller tre etager høj.

Marsk Stigs Møllerup har med diverse ombygninger i tidens løb stået til 1680, hvor Knud Gyldenstjerne opførte det nuværende Møllerup.

MARSKENS EFTERKOMMERE

Marsk Stig døde i 1293. Han blev efter sigende hemmeligt begravet ved Feldballe kirke, lige foran hoved-indgangsdøren, d.v.s. i det nuværende våbenhus.

Der skal være ført ”bevis” for det ved, at man ved udgravninger på det angivne sted har fundet rester af en fornem klædning, der kunne have været marskens. Udgravningerne er dog aldrig fulgt op af seriøse udgravninger, så mon ikke vi skal bevare en vis skepsis over for dem? Så meget desto mere som Feldballe kirke langt fra er det eneste sted, hvor marsken påstås at have fundet sit sidste hvilested.

To år efter marskens død får hans søn Anders Stigsen faderens godser tilbage. Men de fredløse fortsætter deres hærgninger fra Hjelm, og sandsynligvis er det i denne forbindelse, vi skal se kong Erik Menveds tildeling af købstadrettigheder til Ebeltoft i 1301. Det gjaldt om at sikre sig loyale undersåtter her tæt på de fredløses støttepunkt på Hjelm. 1306 lykkes det dog endelig Erik Menved at erobre Hjelm og drive de sidste fredløse ud.

Men 1313 kommer det igen til konflikt mellem kongen og den jyske Hvide-slægt, idet Anders Stigsen var en af hovedmændene bag det store ”bondeoprør” på Djursland i det år. Oprøret blev slået brutalt ned, og det var efter det, at Erik Menved tvang bønderne til at opføre den Kalø-borg, der i dag ligger som Kalø Slotsruin. ”Bondeoprøret” har dog helt givet været ledet af stormændene, og det foregik ikke alene på Djursland, men også i store dele af det øvrige Jylland. Bygholm ved Horsens og Borgvold ved Viborg blev opført som tvangsborge efter oprøret på samme måde som Kalø, altså som kongelige borge, der skulle sikre kongen kontrol over området i fremtiden.

Efter oprøret mistede Anders Stigsen igen alle sine besiddelser og gik nu i den svenske konges tjeneste. I forbindelse med det næste kongeskifte i Danmark, i 1320, hvor Kristoffer II. kommer til magten, lykkes det dog Anders Stigsens søn Stig Andersen den Yngre at få slægtens godser tilbage endnu engang, og den gamle marsks sønnesøn kan herefter igen slå sig ned på Bjørnsholm og Møllerup, samt den sjællandske besiddelse Tygestrup (det senere Kongsdal).

Stig Andersen den Yngre opnåede også at blive marsk, og han var på et tidspunkt kongens statholder i Estland.

Men heller ikke for denne ”Marsk Stig” lykkes det at holde fred med kongemagten tiden ud. Da kong Valdemar Atterdag fratager ham nogle besiddelser, han havde fået overladt af Grev Gert, mens Danmark var pantsat til de holstenske grever, opsiges marsken kongen troskab og trækker sig tilbage til sine godser.

Hans søn Ove Stigsen forsøger at forhandle et forlig med kongen, men dræbes i Middelfart på vej hjem fra forhandlingerne. Det var almindeligt antaget, at Valdemar Atterdag selv stod bag drabet. Herefter kan det ikke undre, at vi også finder Stig Andersen som deltager i det næste jyske oprør mod kongen i 1368. Det bliver slået ned – men året efter dør Stig Andersen, og da sønnen Ove Stigsen ikke levede mere, overgår godserne til de to sønnesønner Jens og Anders Ovesen.

Møllerup bliver overtaget af Anders Ovesen, og med hans død i 1425 er det slut med Hvidernes jyske mandslinje.

I de følgende to århundreder finder vi slægterne Flemming, Viffert og Kaas på Møllerup. Anne Juul og Hartvig Kaas havde Møllerup i begyndelsen af 1600-tallet og har sat deres præg på Feldballe kirke ved at have foræret bl.a. prædikestolen, altertavlen og den store alterlysestage til kirken. Deres gravsten med deres portrætter (portrætlighed skal vi dog ikke forvente) ses i dag indmuret i korets nordvæg. Den har formodentlig tidligere ligget i gulvet.

GYLDENSTJERNE, ROSENKRANTZ OG TROLLE

1662 overgår Møllerup til slægten Gyldenstjerne, og i 1680 overtages godset af den unge Knud Gyldenstjerne, der netop var blevet forlovet med Elisabeth Rosenkrantz fra Rosenholm. Han havde dermed giftet sig ind i en af de mest indflydelsesrige adelsfamilier i Danmark på dette tidspunkt.

Måske er det for at kunne byde sin unge brud en acceptabel bolig, at Knud Gyldenstjerne kaster sig over det store projekt at nedbryde Marsk Stigs gamle middelalderborg og i stedet opføre et moderne herresæde på stedet.

Projektet gennemføres, og i 1682 kan Knud Gyldenstjerne hjemføre sin brud til et nyopført Møllerup. Opført i bindingsværk i to etager, og med en portgennemkørsel lidt øst for midteraksen, så man kunne komme tørskoet fra vognen ind i huset også i regnvejr. Hovedbygningen stod foreløbig alene – de to sidefløje er senere tilføjelser.

Samme år skete tragedien: Knud Gyldenstjerne dør pludseligt, 30 år gammel. Året efter føder Elisabeth parrets barn, en pige, der får navnet Hilleborg.

Elisabeth Rosenkrantz sad nu alene tilbage på Møllerup. 1695 indgår hun dog et nyt ægteskab, med generalmajor Joachim Schack til Sneumgaard i Sydvestjylland. Men heller ikke dette ægteskab bliver langvarigt, idet ægtemanden dør i 1700. Derefter trak Elisabeth Rosenkrantz sig tilbage til Møllerup, hvor hun til sin død i 1721 levede et roligt liv, præget af dygtig og myndig ledelse af godset og interesse for dets undersåtter, samt af en fromhed, hvis spor endnu ses i Feldballe kirke.

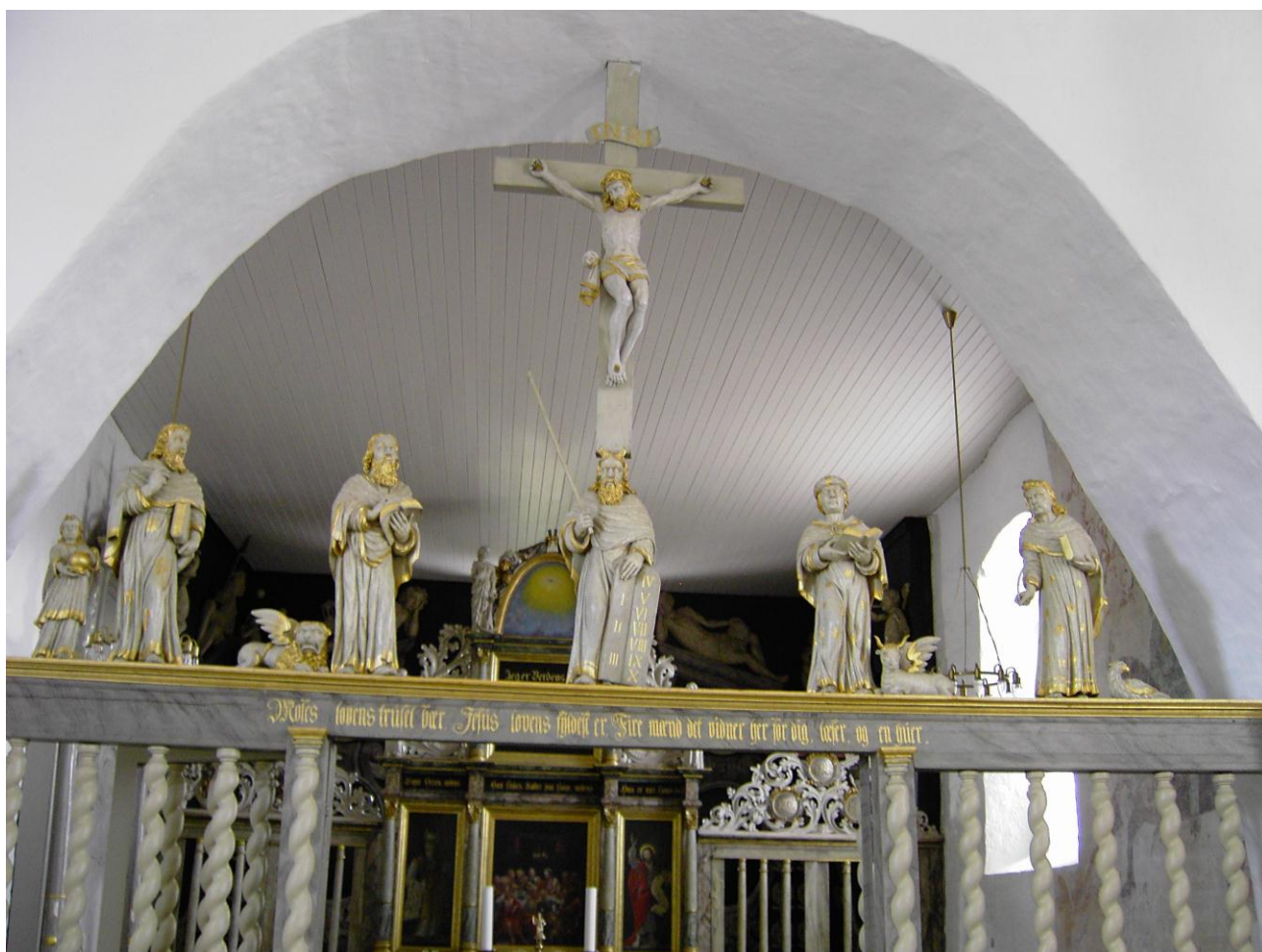
Efter en mordbrand i 1709 lod Elisabeth helt nye avlsbygninger opføre. Af dem er hestestalden og studestalden foran hovedbygningen bevaret til i dag.

Elisabeth oprettede skoler for almuen både i Feldballe og Kejlstrup – skolebygningen i Feldballe er bevaret og ligger lige til venstre for indgangslågen til Feldballe kirke. Den fungerede senere som fattighus.

I kirken opsatte Elisabeth Rosenkrantz et nyt alterbillede i den gamle renæssance-ramme fra Anne Juuls og Hartvig Kaas's tid, og hun lod opføre det særprægede træ-indgangsparti til koret, hvor man

ser Moses med lovens tavler i midten, omgivet af de fire evangelister og Kristus på korset øverst. Portalen hentyder dermed til sammenhængen mellem det gamle og det nye testamente.

Allermest bemærkelsesværdigt er dog det rum, Elisabeth lod opføre bag alteret. Her hænger rækker af våbenskjolde, der viser de forskellige adelsslægters forbindelser med hinanden, og desuden en række gravskrifter, forfattet af Elisabeth Rosenkrantz selv. Hele rummet virker som et stort "memento mori" – "husk at du skal dø", et tema, der var meget oppe i tiden. I gravkammeret under rummet hviler de jordiske rester af både Elisabeth Rosenkrantz og hendes to ægtemænd.

Elisabeth Rosenkrantz's korportal i Feldballe kirke. Den korsfæstede Kristus og de fire evangelister (det nye testamente) omgiver Moses med lovens tavler (det gamle testamente). Indskriften lyder: "Moses lovens trussel bær, Jesus lovens fyldest er, fire mænd bevidner her, for dig, læser, og enhver". Indskriften er formodentlig Elisabeth Rosenkrantz's egne ord.

Efter Elisabeth Rosenkrantz's død i 1721 overtog datteren Hilleborg godset. Hun var allerede på dette tidspunkt enke efter sin afdøde mand Christian Trolle. Hun lod vestfløjen til hovedbygningen opføre.

Efter Hilleborgs død overtog sønnen Knud Trolle godset. Han lod østfløjen tilføje i 1751. Desuden lod han hovedbygningen skalmure, så bindingsværket forsvandt og bygningen fik noget nær sit nuværende udseende.

FRA TROLLE TIL CARL

Efter Knud Trolle gik Møllerup en broget tid i møde. Sidst i 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet havde godset ikke-adelige ejere. En af dem, birkedommer Rasmus Müller, og hans søn Erik Chr. Müller, solgte de fleste af fæstegårdene fra til selveje i 1798-99. Dermed blev bønderne på Møllerup nogle af de første på egnen, der blev selvejere.

1863 rykkede en ny adelsslægt ind, nemlig Ahlefeldt-Laurvig. Frederik Wilhelm Ahlefeldt-Laurvig døde i 1888, hvorefter Møllerup blev overtaget af sønnen af samme navn.

Ahlefeldt-Laurvig er tilsyneladende kommet til at skylde sin forvalter Chr. Vester penge. Vester var en af egnens store handelsmænd, og ledende inden for den indre-missionske bevægelse, der stod stærkt på egnen. Det endte med, at han købte Møllerup i 1915.

1918 solgte Vester Møllerup videre til skibsreder V. Müller, der igen solgte til skibsreder Poul Carl i 1920. Dermed er vi fremme ved den periode, der blev fortalt om i indledningen.

Møllerups hovedbygning, foto 1998. Ridebanen i forgrunden til højre, hestestalden til venstre. Uden for billedet, til højre, ligger den tidligere Hubertus-kro, der oprindeligt var bygget som studestald.

Litteratur:

Asingh, Pauline og Engberg, Nils (red.): "Marsk Stig og de fredløse på Hjelm". Århus 2002.

Hansen, Vilfred Friborg: "Herregårdsliv på Møllerup efter 1920". I "Folk og Liv på Røndeegnen", bind 10, 1991.

Larsen, Bertil: "Herregården Møllerup, en utraditionel vandring gennem historien", samme sted.

Danske slotte og herregårde, 2. udg., bind 14: Djursland, Kbh. 1967.

(VFH 6. januar 2011)